

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Година LXVIII

Београд 2021.

Број 1

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

821.163.41.08 Петровић Његош П. П
<https://doi.org/10.18485/kij.2021.68.1.1>

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 05.04.2021.
Прихваћен: 19.04.2021.

КОЛИКА СУ ЛИЦА С(А)ЛОМИЛА ДЕМОНУ РОГОВЕ? (НОВО ТУМАЧЕЊЕ 1145. СТИХА ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА)**

У овом раду, с једне стране, разматрају се досадашња тумачења и ортографска интерпретација стиха „Собијевски (и) војвода Савојски” [ГВ 1145] у контексту реченице и ширег синтаксичког периода, а с друге стране, образлаже се ново тумачење 1145. стиха *Горског вијенца* с аспекта учења о члановима реченице и учења о таутовокалским дифтонзима, али оно изискује и друкчије ортографско рјешење у критичком и основном издању.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, спјев *Горски вијенац*, спјев *Шћепан Мали*, синтагматика текста, таутовокалски дифтонзи.

0. Полазиште

0.1. Разјашњење „тамних мјеста” један је од главних текстолошких задатака у припреми критичких (и свих других) издања. У овом часопису објавили смо два рада која се тичу лингвистике и поезике „тамних мјеста” *Горског вијенца*.

* radmilo@mail.ru

** Рађено у оквиру научног пројекта „Лјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима” Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

Један је био посвећен значењу 2180. стиха: *сврх мене се сви овде куните* (Маројевић 2003а), који прије нас нико тако није тумачио. Чланак је потом укључен, као одјељак „6.5. Сви (*сврх мене*)”, у монографију „Текстологија Горског вијенца” која је објављена као прилог критичком издању (Маројевић 2005: 548–551). У текстолошкој напмени стоји објашњење:

2180 *свр̃х* – предл. [види т. 10.2.7]; *свр̃х мѣне* (се) *сви̃* (овде куните) – фраз. у инверзији ’сви осим мене (да се овде закунете)’, ’(макар се) сви осим мене (овде заклели)’ [види т. 6.5]; *овде* – обл. с етимолошким *e* (а не екавизам) [види т. 9.8.1.(2)]

Други чланак је био посвећен значењу 518. стиха *Горског вијенца* (Маројевић 2003б), а у њему се поткрепљује новим аргументима једно од двају тумачења која су се налазила у конкурентском односу у дотадашњој литератури. И овај је чланак потом укључен, као први дио одјељка „6.10. *Збили ти се снови на Турчина*”, у монографију „Текстологија Горског вијенца” (Маројевић 2005: 625–636). У текстолошкој напмени објаснили смо:

518 *збили ти се снови на Турчина* – фраз. ’нека се твоје зебње остваре на потурицама’ [види тт. 6.10.1–6.10.7]

Овим пак радом серију настављамо – анализом још једног контекста, који додуше спада више у синтагматику него у фразеологију. Његова специфичност састоји се у томе што је он све више постајао „тамно мјесто” како су се коментари (и издања) множили и удаљавали од историјске ситуације.

0.2. Одговор на питање постављено у наслову овог чланка, да нема поднаслова, морао би и сам бити питање: мислите ли на историјски контекст (прецизније: конситуацију) који је опјевао безимени слијепец у *Шћепану Малом* или на историјски контекст на који алудира владика Данило у *Горском вијенцу*?

Примарно, израз *саломити демону рогове* појављује се у писму којим владика Данило описује Селиму-везиру, у 1146. стиху *Горског вијенца*. Секундарно, модификованим изразом из *Горског вијенца* слијепец у *Шћепану Малом*, појући уз гусле, завршава своју пјесму:

Бла̃го ва̃ма до шест витезов̃а
те водите у̃ бѡј Црно̃гѡрце –
ваше име никад не умире:
Вукоти̃ћу са Цети̃ња Пѣро
и сердаре Пѡпови̃ћу Ст̃ано,
во̃јеводо Дра̃го Вукоти̃ћу
с побратимом Мил’ји̃ћем во̃јводом,
млад ђакѡне, црногорска д̃ико,
са сердаром Ђурашкови̃ћ-Јѡвом;
бла̃го ва̃ма, сиви соколови,
соколови црногорски момци:
ви бѣсмртн̃у славу задобисте
си̃јѣк̃ући шест не̃ђеља Турке
преко Чѣва и пѡ дно̃ Црмници̃

докле силу турску саразисте
и демону сломисте рогове!
[ШМ 2481–2496].

Варијанте израза разликују се у нијанси (у *Горском вијенцу* владика користи префикс из српскославенског регистра) и у различитом везивању за контекст: у *Горском вијенцу* је глаголска компонента у трећем, а у *Шћепану Малом* – у другом лицу множине аориста. Понављајући израз, pjesник га је на тај начин преобразио у крилатему као својеврсни фразеолошки тип. У *Шћепану Малом* број витезова који су сломили демону рогове предводећи у боју Црногорце потпуно је одређен – каже се да их има шест, и сви се потом набрајају.

О односу двају контекста види у критичком издању (Маројевић 2020а: 671–672) и у посебној расправи о фразеолошким контекстима у *Шћепану Малом*, у којој смо исправили ортографију критичког издања – с једне стране, вратили смо велико слово именици **Савојски** у трећем такту, како је она представљена и у првом, Медаковићевом издању, с друге стране, умјесто запете на цезури уметнули смо, у експоненту и у загради, везник **и** (ово посљедње као претходно текстолошко рјешење): Собијевски ([#]) војвода Савојски (Маројевић 2021).

0.3. Колика су витеза саломила демону рогове у конситуацији из *Горског вијенца*?

Сви досадашњи коментатори (и приређивачи) Његошевог спјева дијеле се на два рукава: једни сматрају да су демону (у контексту из *Горског вијенца*) саломиле рогове три историјске личности [види т. 1], други очито полазе од тога да су то учинила два лица [види т. 2]. Нулто тумачење исказују они коментатори који се не опредјељују. Михаило Стевановић у својим монографијама о језику *Горског вијенца* (Стевановић 1976; Стевановић 1990) није никако коментарисао анализирани стихове, мада би се то од њега, као врсног синтаксичара, највише очекивало. Димитрије Калезић пак тумачи само посљедњи стих: „*саломиле демону рогове демон – зао дух, opak дух, зао човјек. Овђе се мисли на колективни демон, на турску војну силу која је сломљена под Бечом 1683. године*” [Калезић 1994: коментар уз 1146. стих (издање нема ни пагинацију ни нумерацију стихова, али број напомене одговара нумерацији одговарајућег стиха)]. Салко Назечић тумачи 1145. стих (али у продужетку објашњава само личност из првог полустиха): „Његош овдје мисли на турски пораз под Бечом 1683 год., од када је почела да слаби турска моћ у Европи. / Иван Собјески је пољски војсковођа који се истакао у одбрани Беча” (Назечић 1947: 165; знак / указује на нови пасус). Коментатор се не осврће на други полустих тог, 1145. стиха, као ни на лице из претходног, 1144. стиха (у самом издању изоставља и Његошеву напомену). С обзиром на то како назива Собеског (војсковођа → војвода), Назечић би се могао прикључити присталицама другог тумачења, а по томе што не пише запету на крају стиха: »Собијевски, војвода савојски (Назечић 1947: 73) сврстао би се у прво, тада владајуће тумачење.

0.4. Синтаксички период у који спадају три стиха чији је предикатски дио реченице исказан у наслову нашег чланка навешћемо према првом, Медаковиће-

вом издању те према нашим издањима, посматраним ретроспективно (додајемо са стране, ради лакшег поређења, нумерацију стихова у спјеву, а у загради и у анализираном синтаксичком периоду).

(1) У првом издању (Медаковић 1847: 44) осам стихова који чине један синтаксички период представљено је, ортографски и интерпункцијски, на следећи начин:

- Пуче коланъ свечевој кобили –
 Леополдовъ храбрый воевода, (Лотарингскій)
 1145 (3) Собіевскій – войвода Савојскій,
 Саломіше демону рогове –
 У ѣтапу не пише сднако
 За два брата сдноименяка – (Мухамадъ II. и IV.)
 Предъ Бечомъ є Буракъ посрнуо! –
 1150 (8) Обрнуше кола низа страну —

(2) Навешћемо прозодијску интерпретацију синтаксичког периода у којем се налази анализирани стих према нашем (још необјављеном) акценатском издању *Горског вијенца* прејудуцирајући унеколико исходиште овога рада:

- Пуче колан || Свечевѡј | кобили:
 Леопѡлдов || храбрѡй | вѡјевѡда*,
 1145 (3) Собѡіевскѡй || ѡ вѡјѡда | Савѡјскѡй
 салѡмишѡ || дѡмонѡу | рѡгове;
 у ѣтапу || нѡ пѡшѡ | јѡднѡко
 за два брата || јѡдно|ѡимѡњака**;
 пред Бечом је || Бурѡк | посрнуо –
 1150 (8) обрнушѡ || кола | нѡза стрѡну.
 [ГВ 1143–1150].

* Лотарингскій

** Мухамед[а] II и [Мухамед] IV

(3) У претходно објављеном, основном издању (Маројевић 2018: 200–201) на три фонетске ријечи ставили смо прозодијске знаке – на двије у првом: Пуче колан Свечевој кобили: [ГВ 1143] и на једну у последњем стиху синтаксичког периода: обрнуше кола нѡза стрѡну. [ГВ 1150]. На првом облику (3.л. јд. аориста) акценат стављамо да бисмо га диференцирали од хомографа (3.л. јд. презента) *пучѡ* у значењу 'пуца' (у тексту *Горског вијенца* овај глагол је посвједочен у 3.л. мн. презента, на примјер: добрѡ дѡшѡ кад јѡј ребра пучѡ; [ГВ 1120]). На другом облику (на именици *колан*) прозодијске знаке стављамо јер је то архаизам – у једном значењу њу је замијенила именица *каши*, а у посвједоченом њу је у Црној Гори замијенила именица *пѡдруг*. Атонирање акцената именице у финалном такту последњег стиха уз трансформацију побочног акцената предлога у главни (*нѡза стрѡну*) реконструирамо зато што би се акценат на деветом слогу реализовао при посебном наглашавању, које овдје (у фразеологизованом изразу) контекст искључује.

(4) На исте те три фонетске ријечи прозодијски знаци су стављени и у критичком издању (Маројевић 2005: 104–105), али, у складу с типом издања, на други начин:

- Пуче [пўче] колан [кòлāн] Свечевој кобили:
 Леополдов храбри војевода*,
 1145 (3) Собијевски, војвода савојски –
 саломише демону рогове;
 у ћитапу не пише једнако
 за два брата једномењака**;
 пред Бечом је Бурак посрнуо –
 1150 (8) обрнуше кола низа страну [ниџастрāну].
 [ГВ 1143–1150].

* Лотарингски

** Мухамед[а] II и [Мухамеда] IV

Главна разлика између наших објављених издања (критичког и основног) и још необјављеног акценатског састоји се у ортографији и интерпункцији 1145. стиха: мало слово у финалном такту, запета на цезури (на крају првог полустиха), повлака на клаузули (на крају стиха); све три компоненте морају бити исправљене у новим издањима [види т. 3.3]. Иначе смо, у свим издањима, поправили ауторску напомену уз 1148. стих, према аутографу: Медаковић је напомену скратио како би стала у продужетку стиха, а Његошеву графему е у трећем слогу погрешно је перципирао као „а”.

1. Прво тумачење: Тројство субјекта

1.1. У прву подгрупу овог тумачења, првог по реду уласка у историју питања, сврстаћемо она издања у којима се, додуше, полази од тројства у коментару, али се ријеч *савојски пише с малим почетним слово, а то значи да га коментатори третирају као обичан придјев (адјектоним или ктетик), а не као компоненту антропонима.

(1) Први коментатор спјева, Стефан Митров Љубиша наведених осам стихова представља као три реченице (он је први нумерисао стихове спјева, а нумерација је у овом одломку била тачна) и снабдијева их са шест напомена (Љубиша 1868/2017: 59):

- „Puče kolan ³ svečevoj kobili;
 „Leopoldov hrabri vojevoda, ⁴
 1145 (3) „Sobijevski, ⁵ vojvoda savojski ⁶
 „Salomiše demonu ⁷ rogove.
 „U čitapu ne piše jednako
 „Za dva brata jednoimenjaka.
 „Pred Bečom je Burak posrnuo,
 1150 (8) „Obrnuše kola niza stranu. ⁸

³ Puče remik, koji o truhu paše kobilu Muhamedovu; znači da je sila klonula.

⁴ Lotaringski (*di Lorena*).

⁵ Poljak.

⁶ Knez Eugenije od Savoje. Ova tri su salomila tursku silu pred Bečom godine 1683.

⁷ I turska povjesnica ne piše jednako za dva sultana Muhameta II. i IV., jer prvi prisvojio Carigrad, a drugi posrnu kod Beča.

⁸ Poslije boja pred Bečom Turci su svuda gubili; udari jim sreća nizdo.

Као што видимо, Љубиша изричито каже да су три историјске личности, које се посебно и коментаришу, саломиле *турску силу* (= демону рогове), само што није с коментаром усагласио ортографију трећег такта 1145. стиха (није написао: *vojvoda Savojski*), али јесте стих завршио без било каквог интерпункцијског знака (чиме се правилно указује да други полустих није апозиција у односу на први полустих).

(2) У својим издањима *Горског вијенца* Милан Решетар овако тумачи стихове 1144–1146: „војвода Карло лотариншки, заповједник војске цара Леополда I., и Иван Собјески, краљ пољачки, год. 1683 разбише под Бечом турску војску која га опсиједаше, а вођаше је велики везир Кара Мустафа; године 1697 Евген, војвода савојски, на челу австријске војске побиједи код Сенте на Тиси цара Мустафу II. Посљедица тијех двију битака би мир у Карловцима год. 1699., у којему Турци изгубише Ердељ, Угарску (осим Баната) и Славонију; од то се доба броји да моћ турска пада у Европи” (Решетар 1890: 148; исто, са ситнијим техничким разликама, у другом: Решетар 1892: 65–66, па све до десетог издања: Решетар 1940: 64).

Ристо Драгићевић не допуњује Решетарев коментар наведених стихова остављајући (додуше, без знака навода) и Решетареву текстолошку интерпретацију 1145. стиха: Собијевски, војвода савојски (и у последњем издању: Драгићевић 1966: 102). Као ни Решетар, приређивач не ставља запету на крају стиха, чиме указује да *војвода савојски* није апозиција уз презиме *Собијевски*.

(3) Као коментатор, Видо Латковић преузима цитатом Решетарево објашњење, али изоставља сегмент „(осим Баната)” (Бошковић/Латковић 1952: 193–194); транскрипција „Собејски” очито је штампарска грешка, али је она остала и у допунском тиражу првог издања (Бошковић/Латковић 1957: 194), а исправљена је у другом (1967), трећем (1974) и каснијим фототипским издањима. Као приређивачи, Радосав Бошковић и Видо Латковић остављају Решетареву ортографију и интерпункцију 1145. стиха (изостављају само знак навода испред сваког стиха): Собијевски, војвода савојски (Бошковић/Латковић 1952/1957: 58). Као ни Решетар, приређивачи не стављају запету на крају стиха, чиме указују да су *војвода савојски* и *Собијевски* два посебна лица.

У првом издању које је сам приредио Видо Латковић је оставио запету на цезури и мало слово, али је стих завршио запетом (као да су полустихови у апозитивном односу међу собом): Собијевски, војвода савојски, (Павићевић В. и др. 1947: 61). У том издању објашњења је саставио Вуко Павићевић, који се држи Решетара (скраћујући коментар): „Војвода Карло Лотариншки, командант војске њемачког цара Леополда I и пољски краљ Јован Собјески разбили су под Бечом турску војску 1683. године. Евгеније, војвода савојски, командант австријске војске разбио је Турке на Тиси 1697 године” (Павићевић В. и др. 1947: 145).

(4) Трифун Ђукић стихове 1144–1146. овако тумачи: „Карло Лотариншки, војвода и предводник војске цара Леополда I и Јован Собјески, краљ пољски, победише под Бечом Турску војску 1683. Године 1697 Евгеније Савојски победи на Тиси, код Сенте, војску султана Мустафе II. Као последица ових турских не-

успеха, по Карловачком миру 1699, Турска изгуби Ердељ, Угарску и Славонију, па је отада и почела да опада моћ отоманске превласти” (Ђукић 1941: 158). У другом издању умјесто *предводник* пише „претходник” (Ђукић 1944: 164), што је очита штампарска грешка. Текстолошку интерпретацију и Ђукић преузима од Решетара: „Собијевски, војвода савојски (Ђукић 1941: 60; Ђукић 1944: 62), тј. не ставља запету на крају стиха, чиме указује да *војвода савојски* није апозиција уз презиме *Собијевски*.

1.2. У другу подгрупу овог тумачења сврстаћемо она издања у којима се ријеч **Савојски** (с правом) пише с великим почетним словом, тј. тумачи се као властито име (презиме као антропонимска категорија).

(1) Ма како то чудно звучало, и ову подгрупу као да предводи Милан Решетар. У књизи првој *Целокупних дела* Петра Петровића Његоша 1145. стих гласи (без знакова навода на почетку сваког стиха писма, али и са запетом на крају стиха): Собијевски, војвода Савојски, (Решетар 1926: 43). А то је чудно зато што не само у претходним (исп. Решетар 1890: 148; Решетар 1892: 65, па све до: Решетар 1920: 69; Решетар 1923: 71) него и у наредна два издања *Горског вијенца* стих гласи (без запете на клазули): „Собијевски, војвода савојски (Решетар 1928: 64; Решетар 1940: 64), што је у пуном складу с формулацијом из Решетарева коментара: Евген, војвода савојски. Зато би се, као прва претпоставка, могло помислити да је велико слово у трећем такту и запету на клазули у *Целокупним делима* унио коректор; уп. у *Предговору*: „Издање се штампа у Државној Штампарији у Београду; посао око штампања и коректуру ће водити секретар Одбора за издање Његошевих дела, г. Павле Стевановић, професор” (Решетар 1926: 4. непагинирана страна нултог полутабака). То би онда значило да је велико слово у облику **Савојски** у *Целокупним делима* штампарска грешка, а не ново и друкчије Решетарево текстолошко рјешење.

Штампарска грешка јесте, али није Стевановићева него Решетарева. А како је до ње дошло?

Издавачи *Целокупних дела* (Решетар 1926) нису разумјели Решетарев начин обиљежавања великог слова на почетку стиха, па су (у првој књизи) стихове у којима Решетар обиљежава мало почетно слово штампали са великим словом, а стихове у којима Решетар обиљежава велико почетно слово штампали су увучено. Тако су и у разматраном синтаксичком периоду, као посљедица неспоразума с техничким уредником, увучени стихови које је требало одштампати с великим почетним словом (прва три те 5. и 7), а у стиховима који нису увучени (то су 4, 6. и 8. стих) требало је замијенити велико слово малим. Наиме, приређивач се служио примјерком Његошевих дјела која су објавили браћа Јовановићи, и у њему је означио само оне стихове у којима је требало оставити велико почетно слово у стиху, што технички уредник није разумио (Решетар 1936: 218). У одломку који је предмет анализе у овом раду стихови 1143, 1144, 1147. и 1149. имају велико почетно слово зато што њима почињу реченице, а 1145. стих почиње великим словом јер је на његовом почетку властита именица.

Наведена експертна показује да је Решетар и *Горски вијенац* приређивао према издању браће Јовановића, а не према својим претходним издањима спјева, па му је промакло и велико слово у ријечи **Савојски**.

Приређивач издања браће Јовановића, а то је највјероватније био Ђорђе Поповић-Даничар, сегментирао је анализирани синтаксички период у четири реченице, што потом прихватају сви приређивачи сем Младеновића (све до нашег критичког издања):

- Пуче колан свечевој кобили.
 Леополдов храбри војвода,
 1145 (3) Собијевски, војвода Савојски,
 Саломише демону рогове.
 У ћитапу не пише једнако
 За два брата једноимењака.
 Пред Бечом је Бурак посрнуо,
 1150 (8) Обрнуше кола низа страну.

У издању браће Јовановића не нумеришу се стихови, а овај је фрагмент у једној, тј. у 25. свесци (Јовановићи 1881а: 50), која је, по Љубомиру Дурковићу-Јакшићу, изашла 1. октобра 1881, а пјесникове напомене, под насловом *Примједбе*, сабране су на посљедњој страни четвртог табака друге, тј. 27. свеске, која је, по Љубомиру Дурковићу-Јакшићу, изашла 1. новембра 1881. године: „*Леополдов храбри војвода*, херцег од Лотарингије који је предводио војску ћесара Леополда I противу Турака. / *За два брата једноимењака*. Мухамед II. и Мухамед IV, од којих први доби Цариград и Смедерево, а други изгуби Мађарску и Ердељ” (Јовановићи 1881б: 128). Ове двије напомене приређивач је, као што видимо, прерадио и допунио, али не указује на којој је страни стих који се коментарише. Из овог издања Решетар је преузео – само у *Целокупним делима* – и велико слово у трећем такту, и запету на крају разматраног стиха.

Данило Вушовић је Решетареву текстолошку интерпретацију преузео из *Целокупних дела*, али с наводником испред сваког стиха писама: „Собијевски, војвода Савојски, (Вушовић 1935: 38; Вушовић 1936: 41). Вушовић је у првом издању стих увукао преузевши техничку грешку коректора Решетарева издања (у другом издању је ту грешку исправио). Иначе, ни у постхумно објављеном коментару његошолог Вушовић не осврће се на анализирани стихове (уп. Вушовић 2004).

(2) Први приређивач *Горског вијенца* који је, и у коментару и у тексту, полазио од властитог имена **Савојски**, иза којег пише запету, био је Божидар Ковачевић: Собијевски, војвода Савојски, (Ковачевић 1940: 87). Као текстолог, он се држи сегментације текста и интерпункције издања браће Јовановића [види горе т. (1)], само што стихове 1146, 1148. и 1150. отпочиње малим словом, док коментаре, на истој страни у фуснотама, формално везује за појединачне стихове. Притом он не чува Његошове напомене, тј. не издваја их изнад својих фуснота, него их укључује у свој коментаторски текст:

- 1143 *свечевој* (Мухамедовој) *кобили* пуче колан те Мухамед (турска сила) паде.
- 1144 Карло Лот[а]риншки, краљ пољски Иван Собјејски и Евгеније Савојски потукоше Турке и нагнаше их да карловачким миром 1699 уступе Аустрији Лику, Славонију, Срем, Ердељ и Угарску, а Млецима далматинску Загору. Тако се добар део нашега народа спасао турскога ропства и прешао у блаже, аустријско и млетачко.
- 1146 *демон*, Турска.
- 1147 *ћитап*, књига, овде књига судбине.
- 1148 *два брата једноимењака* су Мухамед II, освајач Цариграда (1453) и Мухамед IV, сузбијен под Бечом (1683). После освајања Цариграда настаје продирање Турака кроз Балкан у средњу Европу, а после пораза под Бечом нападање турске силе и повлачење из средње Европе на Балкан.
- 1149 *Бурак* је коњ Мухамедов.

(3) И Антун Барац, не само као коментатор стихова 1144–1146: „Karlo Lotarinški, vojskovođa cara Leopolda, potukao je g. 1683. pod Bečom, uz pomoć poljskoga kralja Ivana Sobjeskoga, Turke. Eugen Savojski potukao ih je 1697. kod Sente” (Барац 1947: 183) него и као приређивач текста (Барац 1947: 64), облик **Savojski** пише с великим почетним словом и са запетом на клаузули:

- Puče kolan svečevoj kobili,
Leopoldov hrabri vojevoda
1145 (3) Sobijevski, vojvoda Savojski,
salomiše demonu rogove.
U čitapu ne piše jednako
za dva brata jednoimenjaka.
pred Bečom je Burak posnuo,
1150 (8) obrnuše kola niza stranu.

Додуше, овакву интерпретацију Барац је преузео од Решетара јер у првом одјелку свог коментара (pod naslovom *Napomene i objašnjenja*) то и признаје: „Tekst ovoga izdanja udešen je prema izdanju Državne štamparije iz g. 1926” (Барац 1947: 161). Барчева заслуга је свакако у томе што је с Решетаревим текстом из *Целокупних дела* Петра Петровића Његоша уједначио свој коментар. Ипак, није добро што се 1144. стих не завршава запетом (испада да је Собијевски Леополдов војвода, тим прије што је Његошеву напомену изоставио) и што 1149. стих не почиње великим словом па читалац не зна гдје је штампарска грешка: или умјесто тачке 1148. стих треба завршити неким другим интерпункцијским знаком, или 1149. стих треба отпочети великим словом...

(4) Најзад, и Ђуза Радовић у коментару пише велико слово у презимену **Савојски** (за разлику од Решетара): „Карло Лотариншки, војсковођа аустриског и немачког цара Леополда I и Иван Собјејски, пољски краљ, победише 1683 год. војску султана Мухамеда IV, која под командом великог везира Кара Мустафа

[Мустафе – Р. М.] беше продрла до Беча и опколила га. Аустриски принц Евгеније Савојски, нешто доцније, у низу битака потуче Турке и продре на Балканско Полуострво” (Радовић 1947: 209). У тексту Радовић (1947: 100) не понавља интерпункцијске грешке Антуна Барца (не пише ни запету на клаузули 1145. стиха), а доноси и Његошеве напомене:

- Пуче колан свечевој кобили.
 Леополдов храбри војевода (лотариншки),
 1145 (3) Собијевски, војвода Савојски
 Саломише демону рогове.
 У ћитапу не пише једнако
 За два брата једноимењака (Мухамед II и IV).
 Пред Бечом је Бурак посрнуо,
 1150 (8) Обрнуше кола низа страну.

Исте се ортографије Ђуза Радовић држи и у каснијим издањима (латиницом и по новом правопису и исправивши штампарску грешку првог издања: Kara-Mustafe), на примјер у Радовић 1971: 72, 190 (једино је испуштен везник *i* у синтагми: *vojskovođa austrijskog nemačkog cara*).

2. Друго тумачење: Двојство субјекта

2.1. Од средине XX вијека, најприје прећутно а онда и коментаторски, полази се од друкчијег одговора на у наслову овог чланка постављено питање: демону су рогове саломила два историјска лица. Томе нису противрјечила нова издања са старим коментарима (Решетаревим и Латковићевим) у којима се додуше помиње и треће историјско лице, али се у њима ријеч *савојски пише с малим словом, као адјектоним (ктетик); поред тога, то треће лице везује се само за једну каснију побједу, а не ону под Бечом.

(1) Никола Банашевић је био веома ауторитативан његошолог, у много чему с правом. Он је први из коментара искључио трећу историјску личност.

Он коментарише стихове 1144–1148 као цјелину, тј. прикључује анализира-ним и два наредна стиха иако они представљају нову ужу синтаксичку јединицу (реченицу) истог синтаксичког периода, а ево и зашто: „У рукопису је ових пет стихова Његош накнадно уметнуо са стране (испод текста је објаснио два особна имена). Прва два од ових пет стихова су субјекти с предикатом у трећем стиху. То је песников чешћи стилски поступак (упор. ст. 1044–1047), који га удаљује од песника народних епских песама. – Карло *Лотариншки*, заповедник војске немачког цара *Леополда I*, и Јан *Собјејски*, пољски краљ, поразили су Турке и ослободили Беч од опсаде, 1683. г. Узима се да отада почиње опадати турска моћ у Европи. – *Ћитап* (тур. китар) – књига, нарочито света књига, Коран, а у ст. 1147. судбоносна књига; она није предвидела исту судбину за два *једноимењака* (ст. 1148) – за Мехмеда II, који је, 1453, освојио Цариград, и за Мехмеда IV, који је поражен пред Бечом, 1683. г.” (Банашевић 1973: 280). Коментар касније није

мијењан, па ни у последњем издању објављеном за коментаторова живота (Банашевић 1990: 280).

У коментару је једна нетачност: у аутографу пише само оно друго објашњење испод текста, и оно је у првом издању скраћено и стоји у продужетку стиха, а тек је у првом издању додато, исто у продужетку стиха, оно прво објашњење.

(2) У пуном је складу с Банашевићевим тумачењем лексикографска интерпретација: у двотомном *Речнику Његошева језика* наводи се придјев **сáвојскӣ**, -ā, -ō који се односи на Савоју (Стевановић и др. 1983 II: 247), тј. лексикографи полазе од тога да је тај облик адјектоним (по другој терминологији: ктетик), а не антропоним (секундарно презиме), притом се цитирају стихови 1144–1146 *Горског вијенца* са запетом на цезури (али не и на клаузули) и малим почетним словом у ријечи којом се анализирани стих завршава. У једнотомном *Рјечнику* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша] (Стевановић/Бошковић 1954 / 1957) облик није лексикографски третиран.

(3) Слободан Томовић као цјелину тумачи стихове 1143–1146, тј. прикључује анализираним и претходни стих иако он представља засебну ужу синтаксичку јединицу (реченицу) истог синтаксичког периода: „У одговору, Владика подсећа везира да је турска моћ у свијету опала, да је настала прекретница њиховим поразом под Бечом, када су их удруженим снагама сломили војвода Карло Лотариншки и пољски краљ Јан Собјејски (Собијевски). ’Пуче колан’: Турци су посрнули, као што посрне јахач кад се прекине колан испод седла. ’Свечева кобила’: ријеч је о Мухамедову (свечеву) хату, којег Владика пејоративно зове кобилком” (Томовић 1986: 202). Коментар је остао непромијењен и у последњој публикацији за коментаторова живота (Томовић 1999: 551).

Коментатор је омашко написао „посрне јахач” умјесто: посрне коњ.

(4) И Александар Младеновић као цјелину тумачи стихове 1143–1146: „Свечева кобила је Мухамедов коњ, односно коњ његовог наследника, султана, јер су Карло Лотариншки, храбри војвода немачког цара Леополда I, и Јан Собјејски, пољски краљ, победили Турке под Бечом 1683. г., *саломише демону рогове*, тј. поразише непријатеља, ђавола (Младеновић 1996: 207). Коментар је остао непромијењен и у последњем Младеновићевом издању (Младеновић 2005: 86).

Коментатор замјењује тачку Банашевићева издања на клаузули 1143. и 1148. стиха својом тачком и запетом, па тако он синтаксички период дијели на двије реченице по четири стиха.

2.2. Свешћемо историју питања о другом тумачењу 1145. стиха *Горског вијенца* на ове четири позиције.

(1) Иако то изричито не кажу, потпуно је извјесно да представници овог новог тумачења други полустиха 1145. стиха посматрају као апозицију према имену из првог полустиха иако не стављају запету и на клаузули. Родоначелник овог тумачења, Никола Банашевић, уопштеном формулацијом – „прва два од ових пет стихова су субјекти с предикатом у трећем стиху” – сугерисао је да реченица има два субјекта. А стварно их је три: 1° (Леополдов храбри) *војвода*, 2° *Собијевски* и 3° *војвода* (Савојски): први субјекат има два атрибута (и апози-

цију *Лотарингски* у напомени), а трећи – апозицију *Савојски*. (Српска школска граматика апозицијом би, напротив, сматрала апелатив, а субјектом властито име.)

(2) Иако су се служили Банашевићевим и Латковићевим издањима и коментарима (Кузнецов 1988: 327; Шумилов 1996: 259), руски преводиоци дају адекватну ортографију трију историјских лица која су саломила демону рогове (види резиме).

(3) Кад се са три истоврсна субјекта исцрпљује субјекатски комплекс, а нема везника између друге и треће компоненте, руска интерпункцијска традиција налаже стављање повлаке на крају субјекатског дијела реченице. Такво рјешење примијењено је у преводу Јурија Кузнецова (види резиме). Таква интерпункција била би адекватна и у српском језику, и ми смо је примијенили у нашим објављеним издањима. Реконструкција копулативног везника *и* на цезури 1145. стиха искључује и запету на цезури и повлаку на клаузули. Ритам се тиме максимално убрзава, што није карактеристично за десетерац српских народних пјесама – ту је Банашевић у праву [види т. 2.1.(1)].

(4) За појаву овог другог тумачења криви су, нехотице, претходни коментатори. Али не Стефан Митров Љубиша, који тачно каже да су „ова три”, тј. војвода Савојски (Еугеније од Савоје) и претходна двојица, „саломила турску силу пред Бечом године 1683.” [види т. 1.1.(1)]. Решетар и они који су га буквално слиједили ништа не кажу да војвода Савојски дијели славу одбране Беча с друга два историјска лица него указују на касније велике побједи које он с њима не дијели, али су оне дошле пошто су *кола пошла низа страну* (или *низдо*, како се изражава Љубиша), и о којима наш пјесник и не говори.

Узгред да поменем, али не на посљедњем мјесту: спровели смо малу анкету међу пријатељима (иначе веома образованим): једнодушно су одговорили да су демону саломила рогове два историјска лица!

Напоменимо да је султан Мехмед II владао од 1451. до 1481. и да је Цариград освојио 1453, док је Мехмед IV живио од 1642. до 1693. (по новом календару, и рођење и смрт су се десили крајем децембра претходне године по старом календару), а био је султан Турске империје, последице очевог убиства, од 1648. па до 1687. године.

3. Исходиште

3.1. Ново тумачење 1145. стиха захтијева одговарајућу аргументацију, филолошку и версолошку прије свега, што смо ми и учинили у раду (Маројевић 2020б: 46–48). У том раду навели смо и аргументе за нову реконструкцију.

Филолошки доказ: у пјесниковом рукопису на цезури 1145. стиха улијево испод повлаке уписано је минијатурно *и* (ВГ л. 12 об.). То *и* јасније се види у репринту издања које је објавила Црногорска академија наука и умјетности, гдје је фон мало свјетлији [види снимак], него у аутографу који је објавио краљ Александар 1931. године, гдје је фон мало тамнији. Ово је крунски, филолошки доказ да је пјесник два полустиха повезивао саставним везником!

Овдје морамо учинити једну напомену. У издању Његошевог рукописа *Вијенац горски* које је објавио краљ Александар Карађорђевић 1931. године нису били означени листови. У факсимилу који је, у склопу јубиларног издања дјела, објавила Црногорска академија наука и умјетности 1985. године (Павићевић Б. и др. 1985), листови су обиљежени, али је приликом обиљежавања испуштен први лист на коме је наслов (и претходне прецртане двије варијанте наслова спјева, док је полеђина празна). То значи да су стихови које у овом раду разматрамо стварно на листу 13 об. У издању у којем Јевто Миловић описује рукопис *Вијенац горског* то је 24. страна. Ни Миловић, ни Милан Решетар прије њега (Решетар 1926: 353), нису, међутим, запазили то Његошево и.

3.2. Версолошки доказ: „У другој реченици наведеног синтаксичког периода (други, трећи и четврти стих у њему) за заједнички предикат у аористу (*саломише*) везују се три истоврсна субјекта – један је (Леополдов храбри) *војвода*, други је *Собијевски* и трећи *војвода* (Савојски), а употреба копулативног везника *и* између другог и трећег субјекта изискује уклањање повлаке на клаузули трећег стиха. Иначе, од осам наведених стихова само други има интонацију трохеја, како се десетерац погрешно одређује, а сваки потврђује тротактност као метричку константу (и Његошевог) десетерца. Трећи од наведених стихова (1145) карактерише још опкорачење цезуре, а шести (1148) – опкорачење границе између другог и трећег такта. Што је најважније, природна, стилски неутрална интонација 1145. стиха, каква би била и у прози – јесте десетосложна. Притом је граматичка ријеч у стиху (копулативни) везник, а не рјечца за истицање. Једанаест слогова би се добило ако би се направила пауза послеје четвртог слога на коју би указивала запета, али би се тако добила асиндетска конструкција (*и* би било рјечца), а њу никако не потврђује семантичка структура реченице!”, закључили смо у студији о таувокалским дифтонзима у Његошевим дјелима (Маројевић 2020б: 47–48).

3.3. На цезури 1145. стиха *Горског вијенца*, дакле, реконструисамо дифтоншки степен контракције двају истих вокала у сандхију с неслоговном другом компонентом, тј. неакцентовани дифтонг [и^а]. Ново тумачење стиха захтијева, међутим, и нову ортографску интерпретацију. С тим у вези, у студији „Фонетска реконструкција таувокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем” закључили смо сљедеће: „Ако је нова интерпретација 1145. стиха *Горског вијенца* и филолошки доказана и версолошки оправдана, проблем представља графичко (ортографско) представљање једанаест вокалских фонема смјештених у десет слогова. На цезури се не може користити полурастављено писање, с дивизом, јер једна ријеч (из првог полустиха) не може бити контекстуална полусраслица с двоексемном синтагмом (из другог полустиха), а означавање дужине на четвртог слогу је само мало информативно (јер је тај наставак и иначе дуг). / У научном (критичком) издању стих се још и може представити с десет вокалских графема: / Собијевски војвода [собијевски^авојвода] Савојски [ГВ 1145], / али проблем представљају основна, научнопопуларна и школска издања. У њима се везник *и* мора графички исказати. Уметање везника у квадратне за-

граде није филолошки оправдано јер се граматичка ријеч не реконструише приређивачки него се враћа из рукописа. Зато овдје морамо нарушити едициону праксу од Вука наовамо и стих адекватно представити с једанаест самогласника: Собијевски и војвода Савојски [ГВ 1145]” (Маројевић 2020б: 48).

3.4. Како треба интерпункцијски сегментирати и синтаксички интерпретирати анализирани фрагмент од осам стихова – као четири самосталне реченице, како је он представљен у већини савремених издања (у Љубишином као три, а у Младеновићевим као двије реченице), или као један синтаксички период, како је он представљен у нашим издањима?

Полазиште нам мора бити одговор на питање – како би се уобличио фрагмент да је остала првобитна структура од три стиха, прије него што је у њу укључено пет нових стихова? Из наших издања, занемарујући акценте, селектоваћемо први и посљедња два стиха:

Пуче колан Свечевој кобили:
 пред Бечом је Бурак посрнуо –
 обрнуше кола низа страну.
 [ГВ 1143, 1149–1150],

и то би био одговор на полазно питање. Ова сложена асиндетска реченица (без везника) састоји се од три реченичке структуре – прво је узрочно-временска зависна реченица: (*пошто*) **пуче колан Свечевој кобили**, друго је главна реченица: **пред Бечом је Бурак посрнуо**, а треће – финална компонента узрочно-посљедичне саставне реченице: (*на зато*) **обрнуше кола низа страну**. Та структура, структура једне реченице, остала је и у коначној верзији, и пошто је у њу укључено пет нових стихова у облику двају појашњења – једно је појашњење историјско, а друго митолошко. Једино је у нашим издањима очувано јединство текста на нивоу анализираниог синтаксичког периода.

ИЗВОРИ

ВГ: *Виенацъ горскій*. [Факсимил аутографа рукописне верзије *Горског вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године] – [у: Александар Карађорђевић 1931; Павићевић 1985: 5–41; Миловић 1982].

ГВ: *Горски вијенац* – [у: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 (основно издање); акценатско издање је још у рукопису].

ШМ: *Шћепан Мали* – [у: Маројевић 2020^а: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање), Маројевић 2018: 289–449 (основно издање)].

ЛИТЕРАТУРА

Александар Карађорђевић 1931: А. [= Александар Карађорђевић]. Петар Петровић Његош. *Виенацъ горскій*. [Аутограф]. Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника Насл. – Љубљана, [1931]. [С рељефом обновљене Његошеве капеле на корици].

Банашевић 1973: П. П. Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић, Београд: Српска књижевна задруга.

Банашевић 1990: П. П. Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. Шесто издање, Београд: Српска књижевна задруга.

Барац 1947: Р. Р. Njegoš, *Gorski vijenac*. U spomen stogodišnjice prvog izdanja. [Priredio: Antun Barac], Zagreb: Matica hrvatska.

Бошковић/Латковић 1952/1957: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. [Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић. Биљешке и објашњења написао Видо Латковић], Београд: Просвета. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 3). [Додатни тираж: 1957].

Вушовић 1935: *Цјелокупна дјела Петра Петровића Његоша*. У редакцији Данила Вушовића, Београд: „Народна култура”.

Вушовић 1936: *Цјелокупна дјела Петра П Петровића Његоша*. У редакцији Данила Вушовића, Друго издање. Београд: „Народна култура”.

Вушовић 2004: Данило Вушовић, *О Његошевом језику*. Приредио [и предговор *Научно дјело Данила Вушовића* написао] Драго Ћупић, Подгорица: Октоих.

Драгићевић 1966: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. [Приредио за штампу, предговор и прилоге написао Ристо Ј. Драгићевић. Коментар и рјечник Милана Решетара], Титоград: „Графички завод”. (Библиотека „Луча”, 8. Друго издање).

Ђукић 1941: П. П. Његош, *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т. Ђукића, Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток.

Ђукић 1944: П. П. Његош, *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т. Ђукића. [Друго издање], Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток.

Јовановићи 1881а: *Горски вијенац*: Историјско збитије при почетку XVIII. вијека. Сачинио Петар Петровић Његуш владика црногорски, Панчево: Наклада Књижаре браће Јовановића, [1881]. (Народна библиотека браће Јовановића. Свеска 25, стр. 1–64).

Јовановићи 1881б: [Само на корицама:] *Горски вијенац*, [Панчево, 1881]. (Народна библиотека браће Јовановића. Свеска 27, стр. 65–122 + 8).

Калезић 1994: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. [Приредио Крсто Миловановић. Коментарисао Димитрије Калезић], Никшић: Унирекс – Београд: Народно дело.

Ковачевић 1940: *Горски вијенац*. Историческо собитије при свршетку XVII вијека. Сочиненије Петра Петровића Његоша владике црногорскога. [Прире-

дио Божидар Ковачевић], Београд: Луча, библиотека Задруге професорскога друштва.

Кузнецов 1988: *Горный венец*. Перевод Ю. Кузнецова, у: Петр Негош, *Горный венец. Самозванец Степан Малый*. Предисловие и примечания О. Кутасовой, Москва: Художественная литература.

Љубиша 1868/2017: *Gorski vijenac*. Historički dogagajj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša. Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska, U Zadru: Tiskom Narodnoga Lista. [Fototipско izdanje. Budva: Muzeji i galerije Budve – Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević”, 2017].

Маројевић 2003а: Радмило Маројевић, Значење 2180. стиха Горског вијенца: *сврх мене се сви овде куните, Књижевност и језик*, 2003, L/1–2, 91–95.

Маројевић 2003б: Радмило Маројевић, Тумачење 518. стиха Горског вијенца: *збили ти се снови на Турчина, Књижевност и језик*, 2003, L/4, 341–353.

Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.

Маројевић 2018: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокосма. Горски вијенац. Шћепан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоегија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Друштво за неговање Његошевог дела.

Маројевић 2020а: Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.

Маројевић 2020б: Радмило Н. Маројевић, Фонетска реконструкција тау-товокалских дифтонга као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог спјева *Шћепан Мали*), *Филолог*: Филолошки факултет Бања Лука, XI, 22, 30–51.

Маројевић 2021: Радмило Н. Маројевић, Фразеолошки контексти у *Шћепану Малом*, *Гласник Одјељења хуманистичких наука Црногорске академије наука и умјетности*, 7. [У штампи].

Медаковић 1847: *Горскій віенаць*[.] Историческо событіе при свршетку XVII віека. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша,] владыке црног[р]скога. У Бечу: словима ч[астнихъ] о[таца] мехитариста. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: ЦАНУ, 2017) и у саставу јубиларног издања [Павићевић Б. и др. 1985: 43–169] (наводимо важнија издања).

Миловић 1982: Јевто М. Миловић, *Рукопис „Горског вијенца” Петра II Петровића Његоша*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.

Младеновић 1996: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*. Приредио Александар Младеновић, Цетиње: Обод.

Младеновић 2005: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*. Приредио Александар Младеновић, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. (Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша. Критичко издање. Књ. II).

Назечић 1947: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. Са коментаром С. Назечића, Сарајево: Свјетлост.

Павићевић Б. и др. 1985: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Уредник Бранко Павићевић, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности и др. Издање садржи факсимил рукописа (5–41) и репринт првог издања (43–169).

Павићевић В. и др. 1947: *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша. [Редактор издања Видо Латковић. Објашњења саставио Вуко Павићевић, а рјечник Јован Вукчевић], Цетиње: Издање Одбора за прославу стогодишњице Горског вијенца.

Радовић 1947: Владимир Поповић, *Његош и наше вријеме*. П. Петровић Његош, *Горски вијенац*. 1847–1947. Ђуза Радовић, Редакција и Коментар, Загреб: Просвјета.

Радовић 1971: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*. Redakcija, predgovor, komentar i rečnik Đuza Radović, Beograd: Nolit.

Решетар 1890: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Увод и коментар написао Милан Решетар, У Загребу: штампала „Дионичка тискара”.

Решетар 1892: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Протумачио га Милан Решетар. Једанаесто, државно, издање. [Друго издање с коментаром Милана Решетара]. У Биограду: Штампано у државној штампарији Краљевине Србије.

Решетар 1920: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Седмо издање с коментаром Милана Решетара, У Биограду: Издање С. Б. Цвијановића.

Решетар 1923: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Осмо издање с коментаром Милана Решетара, Биоград: Издање С. Б. Цвијановића.

Решетар 1926: [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књ. 1. Већа дела]. *Горски вијенац*. *Луча микрокозма*. *Шћепан Мали*. У редакцији Милана Решетара, Биоград: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Решетар 1928: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Девето издање с коментаром Милана Решетара, Биоград: Издање С. Б. Цвијановића.

Решетар 1936: М. Решетар, Ново издање свих Његошевих дјела. [Критика издања: Вушовић 1935], *Јужнословенски филолог* XV, Биоград, 215–232.

Решетар 1940: *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара, Биоград: Државна штампарија.

Стевановић 1976: Михаило Стевановић, *Језичка тумачења у коментарима Његошева Горског вијенца*, Биоград: Српска академија наука и уметности.

Стевановић 1990: Михаило Стевановић, *О језику Горског вијенца*, Биоград: Српска академија наука и уметности, Научна књига.

Стевановић/Бошковић 1954/1957: *Рјечник* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша]. [Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић]. Београд: Просвета. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6). [Додатни тираж: 1957].

Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II, Београд: Српска књижевна задруга и др.

Томовић 1986: Слободан Томовић, *Коментар Горског вијенца*, Никшић: „Универзитетска ријеч” – Београд: „Партизанска књига”.

Томовић 1999: Слободан Томовић, Његошев Горски вијенац, *Енциклопедија Његош*. Т. I. [Главни и одговорни уредник Слободан Томовић], Подгорица: ЦИД, Фондација Његош, 479–616.

Шумилов 1996: Петр II Петрович-Негош, *Горный венец*. Перевод и коментари А. Шумилова. Составитель и автор Предисловия Р. Мароевич, Подгорица: Унирекс.

Р. Н. Мароевич

СКОЛЬКИМИ ЛИЦАМИ ОБЛОМАНЫ ДЕМОНУ РОГА?
(К толкованию 1145-го стиха поэмы «Горный венец» Петра Негоша)

Резюме

В настоящей работе, с одной стороны, рассматриваются имевшие ранее место толкования и орфографическая интерпретация стиха „Собијевски (и) војвода Савојски” [ГВ 1145] в контексте предложения и всего синтаксического периода, состоящего из восьми стихов; с другой стороны, обосновывается новое толкование 1145-го стиха поэмы «Горный венец» сербского поэта Петра Негоша в аспекте учения о частях речи, а также в аспекте учения о таввокалических дифтонгах, требующего другую орфографию в научном и научнопопулярных изданиях.

В русских переводах ономастическая структура рассматриваемых стихов правильно передаётся, ср.: Леопольдов воевода храбрый, / Собеский, Савойский воевода – / обломали они рога черту (Кузнецов 1988: 85, 341–342); Леопольдов храбрый воевода, / Ян Собеский, Евгений Савойский / вам, демонам, рога обломали (Шумилов 1996: 98, 244).

Ключевые слова: Петр Негош, поэма «Горный венец», поэма «Щепан Малый», синтагматика текста, таввокалические дифтонги.